

ALI JE VINČA PREDZGODOVINSKA
NEOLITSKA NASELBIŃA ALI JONSKA
KOLONIJA?

Konec prejšnjega leta je bila dotiskana I. knjiga Zbornika Filozofskog fakulteta Univerzitetu u Beogradu, v katerem je tudi študija univerzitetnega profesorja Miloja M. Vasića (str. 85 do 235; T. I.—XLV.) z naslovom »Jonska kolonija Vinča«. Ta razprava je nadaljnja publikacija čeprav, kakor kaže, še ne tudi zaključna o avtorjevih raziskovanjih predzgodovinske naselbine v Vinči, katerih prve so se začele še pred prvo svetovno vojno. Vsa Vasićeve raziskovanja in publikacije so z delom »Preistoriska Vinča I.—IV.« (Beograd 1932—1936) dobila neko zaključno, toda neenotno celoto. Kasnejše študije (Dunavska Dolina i Italija u gvozdenom dobu, *Starinar*, 1938, str. 3 in sl. — *Fragmenat jonske vaze iz Vinče*, *Starinar*, 1938, str. 229 in sl. — *Outils de pêche de Vinča*, *Revue internationale études Balkaniques*, 1936, str. 83 in sl. itd.) obsegajo v glavnem le posamezne detajle materialne kulture, ali pa posamezne odseke kulturnega življenja nekdanjega prebivalstva Vinče. Nova publikacija »Jonska kolonija Vinča« pa je zamišljena kot sumaričen pregled celotne kulturne ostaline v Vinči, ki ji je končni rezultat kronološka opredelitev te lokalitete in njena etnična opredelitev, skupaj s celotno kulturno ostalino. Ta rezultat je bil nakazan že v prejšnjih avtorjevih publikacijah, kolikor ni bil tudi že dokončno ugotovljen (Vinča IV). Ostali zaključki v novi publikaciji, ki temelje na raznih vprašanjih, kakor je vprašanje grobov, cinabarita in galenita, ter cela vrsta drugih, ki temelje na raznih materialnih momentih, da, celo na vprašanju načina življenja in prehrane (ribolov, lov, poljedelstvo itd.), so samo okvir, v katerem avtor rešuje problem etnične pripadnosti in kronologije naselbine. Novih rezultatov in novih momentov, ki bi ne bili vsaj nakazani že v kaki prejšnji, v tej razpravi ni. Uporabljeno gradivo pa je tu sistematično bolj urejeno kakor v velikem avtorjevem delu »Vinča« I.—IV.

Vasićevo študijo »Jonska kolonija Vinča« je skoraj nemoogoče razumeti brez njegovih prejšnjih del o Vinči in njeni kulturi. V teh razpravah pa zasledimo prelom tako v klasifikaciji

gradiva kakor tudi v dataciji in tolmačenju posameznih pojavov. Ta prelom pada nekako v leta 1934—1936. Pred tem časom je Vasiću Vinča še predzgodovinsko selišče, ki po materialni kulturi pada še relativno v neolitsko periodo, in sicer njene najnižje plasti, ki jih vzporeja s Trojo II (iskopavanja u Vinči u 1929 god., Misao, Beograd 1929, str. 14 in sl. — The Excavations at Vinča 1929, The Birmingham Post, November 27 th and 28 th 1929). Podobno je sodil tudi pred prvo svetovno vojno, kolikor je porabljal gradivo iz Vinče (LXX. Glas Srpske kraljevske akademije nauka 1906. — Starinar 1906. — British School Annual, No XIV, 1907—1908. — Prähistorische Zeitschrift II (1910) in III (1911)). Že po letu 1930 se pa približuje mnenju, da spadajo mlajše plasti od 6 m dalje že v metalno periodo. Nekoliko kasneje je Vasić svojo datacijo začel spreminjati, čeprav ima v glavnem Vinčo še vedno za predzgodovinsko lokaliteto. Sprememba pa leži tudi že v novi etnični opredelitvi. Po Vasiću tukaj nimamo opraviti s podonavsko neolitsko kulturo, temveč s kolonisti, ki so sem dospeli iz egejskih predelov. Troja II. in Vinča naj bi ne bili več v medsebojni odvisnosti (analogije Vinče v posameznih keramičnih formah v Troji), temveč naj bi nastali taki in podobni elementi na vsaki od teh lokalitet samostojno, pod vplivom neke tretje, nam neznane pokrajine. Da bi postavil Vasić časovno začetek naselbine v Vinči v mlajšo periodo, nekako na prehod srednje minojske (M. M.) v mlajšo minojsko (L. M.) periodo na Kreti, je uporabil datacijo Troje II. po F. Courbyu (Les vases grecs à reliefs, Paris 1922), ki pomika datacijo Troje II. za ca 250 let nazaj (Vinča I. str. 87 in sl.). V kasnejših delih in študijah (Vinča II.—IV.), Vasić Vinče ne označuje več za predzgodovinsko naselbino, temveč za grško kolonijo. V zvezi s tem je tudi datiral prve začetke te naselbine zelo pozno, in sicer pod konec VII. ali na začetek VI. stoletja. Etnično jo pripisuje jonskim kolonistom (Vinča IV. — Dunavska Dolina i Italija u gvozdenom dobu), kar v svoji zadnji študiji označuje že s samim naslovom. Njegova študija »Jonska kolonija Vinča« hoče dokazati, da je Vinča »jonska, grška« kolonija, ki s predzgodovino nima nič skupnega.

Nearheologi, ki bodo brali najnovejšo Vasićevo razpravo »Jonska kolonija Vinča«, bodo po načinu podajanja gradiva prepričani o pravilnosti avtorjevih domnev in zaključkov. V razpravi je celo gradivo res zelo logično med seboj povezano. Tekst je poln citatov grških pisateljev. Izrazi in nazivi predmetov so po večini vzeti iz grške nomenklature grških arheoloških predmetov. Analogije (?) oz. domnevne analogije navaja avtor le iz arhaične in klasične grške arheologije. Uporabljena literatura obsega v glavnem le grško arheologijo, mitologijo, religijo, zgodovino, gospodarstvo, metalurgijo itd. od VII. stoletja naprej.

Tako se bo zdela laiku vsa razprava metodološko pravilno zajeta in vsi pojavi na tej naselbini pravilno raztolmačeni, kar bi mu podkrepilo prepričanje, da imamo tu opravka z nekako jonsko kolonijo. Če ta kolonija ni omenjena v pisanih virih, še ne pomeni, da ne bi mogla obstajati. Kar bo pa tudi nestrokovnjaku lahko vzbudilo dvom v pravilnost datacije in etnične pripadnosti brez nekakšne detajlne analize, je pa že samo slikovno gradivo, ki ga podaja Vasić in ki je tipično za vinčansko neolitsko kulturo.

Vinča, eno najpomembnejših predzgodovinskih najdišč v Donavski dolini, ima še celo vrsto doslej niti vsaj približno rešenih problemov. Eden najpomembnejših je relativna in absolutna kronologija in datacija naselbine tako prvega začetka življenja kakor tudi konca te naselbine. Mnogi so se dotaknili že tega vprašanja in ga tudi skušali rešiti na podlagi danih elementov (Childe, Menghin, Schuchardt, Holste in dr.). Ker pa niso poznali celotnega vinčanskega gradiva niti rezultatov in poteka izkopavanja, so mnogi vnesli v celo problematiko še večjo nejasnost. Glavni vzrok vsej tej nejasnosti pa je napačno Vasićevo povezovanje elementov z grško klasično kulturo, katerih časovna razlika je v absolutni kronologiji okrog 1400 do 1900 let. Ne upoštevajoč relativne kronologije in ne sorodnih pojavov v drugih istočasnih predzgodovinskih kulturah jugovzhodne Evrope, ki se mu zde v resnici le podrejeni vinčanskim »jonskim« elementom, je Vasić v tem pogledu tudi sedaj v »Jonski koloniji Vinča« vnesel še večjo zmedo in nejasnost tako v problem vinčanske kulture kakor tudi v problematiko vse naše predzgodovine in predzgodovine jugovzhodne Evrope. Vendar bi pa pravilno rešitev večine vinčanskih problemov mogel izvesti edino sam že zaradi dolgoletnega študija tega lokaliteta in, tudi zaradi vseh izkopavanj, ki jih je vodil na tem mestu, pri čemer je dobil jasen vpogled v način življenja in materialno kulturo vinčanskega prebivalstva.

Analizirati razpravo »Jonska kolonija Vinča« bi danes pomenilo analizirati celotno kulturno ostalino cele vinčanske kulture z vsemi njenimi lokalitetami, predvsem pa gradivo, najdeno na vinčanski naselbini. Z drugimi besedami: bilo bi potrebno ponovno predelati vse gradivo v Vinči in njeni kulturi, takšno, kakršno v resnici je, ga povezati z njegovo daljno in bližjo okolico in revidirati vse dosedanje zaključke. Tako bi dobili približno sliko nekdnajega življenja in kulturne višine vinčanske naselbine. Odstraniti bi bilo pa treba vse, kar ni neposredno v zvezi z njo, predvsem to, kar je časovno preveč oddaljeno od nje, kakor n. pr. klasična grška in sploh železna doba v jugovzhodni Evropi in severni Italiji. Tega na tem mestu nikakor ni mogoče izvesti. Zato bom pokazal na nekaj splošnih problemov

Vinče, ki jih razprava »Jonska kolonija Vinča« nepravilno tolmači in tako še bolj zapleta.

Med prva, čeprav ne najpomembnejša vprašanja, spada nomenklatura, ki jo uporablja Vasić in ki je vzeta iz grške nomenklature. Grška imena predmetov v grški arheologiji so ustaljena in ustrezajo na eni strani uporabi tistega predmeta, na drugi pa tudi obliki. Prenos teh imen v predzgodovinsko nomenklaturu je dovoljen, ako ima predmet ustrezno obliko in isti namen, kakor soroden klasičen predmet. Tako so prevzeli doslej le nekaj imen, ki so sedaj ravno tako ustaljena v predzgodovinski nomenklaturi, kakor so amfora, pitos, riton, antropomorfna vaza, terina. Vasić pa poleg teh uporablja tudi še vrsto drugih: kakor aribalos in lekitos (za neke skoraj miniaturne posodice), krater (za skodele), lebes (za majhne kultne žrtvenike in posode, ki imajo nekoliko majhnih nožic), skifos (za skodele) itd. Poleg tega pa uporablja celo vrsto imen, ki se uporabljajo v antičnih jezikih in ki se lahko tolmačijo le po antičnih predmetih, načinu življenja itd. Takšna imena so n. pr. za igro na tabli »lusoria tabula«, stolovi „τραπέζα“, svirač u dvojnice „δίαυλοι“ „σφειδόνη“ frizura, grifon, kipus, itd. Uporaba take nomenklature pa ima le ta namen, da bi se Vinča čim bolj povezala z grško kulturo. Zato jih je, dokler taki izrazi niso sprejeti v nomenklaturu predzgodovinske arheologije, treba uporabljati z vso previdnostjo in to samo tedaj, kadar je upravičenost uporabe sigurna. Pri vinčanski kulturi in Vinči še posebej pa se morajo abstrahirati, posebno danes, ko je taka nomenklatura le tendenciozna.

Pomembnejši splošni problem v Vinči pa pomeni stratigrafija. Vasić je z največjo preciznostjo označil globino vsakega, tudi najbolj navadnega predmeta. Vendar pa so pri veliki debelini kulturnih plasti (cela kulturna plast v Vinči meri približno 8 do 10 m) na večji površini precejšnje razlike, ki so opazne predvsem zato, ker se absolutna globina ne krije z lego plasti na celi površini. Pri padajočem zemljišču je v takem slučaju razlika še večja. V Vinči je pa razlika nastala tudi, zato ker je »O« točka pozneje v resnici postala samo suponirana, toda ne več obstoječa točka. Zamišljena je bila kot najvišja točka zemljišča, a ugotovljena že pred prvo svetovno vojno. Vsa merjenja so tudi kasneje vršena vedno od te najvišje, že hipotetične točke, nikdar pa ne od prave gornje površine tamkajšnjega zemljišča. Δ Zato tu ne pomeni prave globine pod gornjo površino, temveč globino od nekdanj ugotovljene, toda ne več obstoječe točke. Autor sam omenja, da je med nekdanjo »O« točko in posameznimi deli zemljišča za okrog 0,50 m razlike (Jonska kolonija, str. 97 in sl.). Poleg tega pa je tudi nekaj drugih momentov, ki izključujejo detajlno stratigrafijo, čeprav je prav zaradi Vasićeve preciznosti mogoče še dokaj dobro razločevati vsaj posa-

mezne metre. Ugovore glede stratigrafije Vinče je podal tudi že Fewkes (Bulletin of the American School of Prehistoric Research 1936, str. 19 in sl.).

Ostale probleme, na katerih Vasić bazira svojo hipotezo, lahko razdelimo na nekoliko glavnih skupin. Ne mislim se zadrževati pri detajlih, čeprav imajo tudi ti odločujoč pomen. V prvo skupino spada problem industrije cinabarita v Vinči in s tem v zvezi eksploatacija rudnega bogastva v okolici Vinče (cinabarit in galenit na Avali). Vasić skupno z industrijo cinabarita rešuje tudi vprašanje kozmetike (?) v Vinči (Jonska kolonija, str. 90 in sl.). Končni rezultat tega problema podaja Vasić približno tako, da je rudno bogastvo v okolici Vinče privedlo koloniste iz Jonije, ki so znali izkoriščati in tudi predelovati posamezne rude. Preden so pa dospele večje množine rudarjev oz. preden so kolonisti odkrili cinabarit, so drugi že izkoriščali železno rudo. Zato avtor zaključuje, da Vinče ne smemo datirati pred začetek železne dobe, ki tudi tu ne prehaja meje VII. stoletja (Jonska kolonija, str. 87). Zaradi cinabarita bi naj imeli prebivalci Vinče zveze tudi z Agatirsi, ki so pridobivali zlato (l. c. str. 95).

V zvezi z industrijo cinabarita v Vinči moramo omeniti dve dejstvi. Prvo je, da je na Avali res predzgodovinski rudnik cinabarita, drugo pa, da so fragmente cinabarita našli tudi v vinčanski kulturni plasti. Ti dve dejstvi nam v resnici odpirata celo vrsto doslej še nerešenih problemov. Med take spada tudi vprašanje, ali so v Vinči cinabarit res tudi predelovali? Dalje, ako so ga predelovali, kdaj in kje so s tako predelavo začeli? Kako so ga predelovali? Čemu je to služilo? Kdo ga je predeloval? Kje so produkti te predelave in nje odpadki? itd. Večino takih problemov je Vasić sicer načel že v prejšnjih publikacijah (Vinča I), v najnovejši pa povzema samo kratko vsebino prejšnjih izsledkov. Vendar so pa v njegovih izvajanjih precejšnje pomanjkljivosti ki se z opisom antične predelave cinabarita ne morejo izpopolniti. Tako n. pr. doslej še ni rešen niti prvi problem: ali so v Vinči res predelovali cinabarit. Koščki cinabarita, rude živega srebra, ki so najdeni v kulturni plasti v Vinči, še vedno niso dovolj prepričljiv dokaz. Poleg tega bi bilo pa treba vedeti tudi, v kakšni globini so bili posamezni kosi najdeni. Vasić sicer pravi, da so kosi rude najdeni tudi v najnižji plasti (Jonska kolonija, str. 87), na drugem mestu pa, da so najdeni v vseh plasteh Vinče (Vinča I. str. 5), kar ponavlja tudi Milojčić, ki celo meni, da je najdena v vseh plasteh tudi cinobrova barva, ne pa samo cinabarit (WPZ 1943, str. 52). Vendar pa kaže, da to ne drži popolnoma. Tudi ostali kulturni predmeti govore proti temu, mi zdi, da jih v najnižjih plasteh ali pa celo v stanovanjskih jamah ni bilo. Tudi ostali kulturni elementi govore proti temu,

da bi pridobivanje in predelava cinabarita mogla padati že na sam začetek naselbine v Vinči oz. v njene najnižje plasti, temveč šele v plasti okoli 7 m globine. Ni pa izključeno, da so začeli eksploatirati rudnik cinabarita na Avali šele kasneje. Rudnik sam trenutno, ker danes še ni raziskan, ne nudi nikake opore.

Za predelavo cinabarita so bile nujne tudi peči, na katerih, ali v katerih naj bi se bila cinabaritova ruda žgala. Vasić navaja samo peči podkovaste oblike, ki leže le v višjih plasteh. Omenja pa, da je bil pod take peči najden tudi v globini 9,30 m. Vendar pa oblika te peči ne more biti ista kakor onih, ki so najdene v višjih plasteh v notranjosti hiš. Poleg teh peči, ki jih navaja avtor so pa tu znana tudi navadna ognjišča, od katerih so nekatera bila tudi večkrat obnavljana z novim premazovanjem poda. Često so bila ta ognjišča tudi izven stanovanjskih hiš. Kemijska analiza ene teh peči je baje pokazala, da je v peči bilo tudi živo srebro (ni objavljeno, a podatke mi je že 1954 leta dal Vasić. Analizo je izvedel prof. Lozanić). Toda tudi ta podatek je preskromen, da bi mogli izvesti dalekosežnejše zaključke. Podkovaste prekrite peči, ki jih navaja Vasić, meneč da so služile za žganje cinabarita, imajo samo eno odprtino namesto vratc, nimajo pa nikakršne druge odprtine, ki bi služila za odvajanje dima in cirkulacijo zraka. S tem pa nastaja novo vprašanje: kako so te peči ogrevali, da se je lahko ruda topila. Vasić nikjer ne omenja, da se je to godilo z zunanje strani. Podobne peči pa niso najdene samo v Vinči, temveč tudi drugod, kjer nimamo nobenega opravka z eventualno industrijo cinabarita (Aradac, Starinar 1922, str. 156, sl. 4). Mislim pa, da v to skupino lahko prištejemo tudi peči podkovaste oblike, ki jih je R. R. Schmidt odkril v Vučedolu in za katere domneva, da so lončarske peči (R. R. Schmidt, die Burg Vučedol, str. 24 in sl., sl. 12, 13). Vasićeva razlaga vinčanskih peči ni zadostna. Kazno je, da te peči niso služile za topilnice, ampak so imele drug namen. Čeprav se je v njih, po vzoru naše domače kmečke peči, lahko razvijala precejšnja temperatura, vendar nikakor ni bila dovolj velika, da bi se v njih mogla topiti ruda. To bi bilo še nekako razumljivo, ako bi bile te peči zunaj stanovanjskih stavb, kjer bi temperaturo vzdrževali z zunanje strani, v hiši pa je to nemogoče izvesti.

Kljub domnevani predelavi cinabarita, katere produkt bi bili živo srebro in cinobrova barva, Vasić sam priznava, da v vinčanski kulturni plasti cinobrova barva ni bila najdena; temveč le navaden oker (Jonska kolonija, str. 91), s katero so barvali statuete in tudi druge keramične predmete, pa tudi človeško telo. Ravno tako zanimivo je dejstvo, da v Vinči doslej ni bil najden niti manjši košček žganega cinabarita ali pa košček žlindre. Po odsotnosti tega in odsotnosti cinobrove barve bi pa zopet lahko sklepali, da v Vinči cinabarita niso predelavali. Ne mislim

zanikati možnosti take predelave na lokaliteti Vinča, vendar moramo za sedaj upoštevati tudi gornja dejstva in jih pač tolmačiti z danim gradivom. Sama hipoteza, da je na tej lokaliteti cinobrovo barvo zamenjala okrasta barva, še nikakor ne zadošča ker bi se vsaj kaka sled cinobrove barve ali pa drugih elementov morala najti, ako so tu res predelovali cinabarit. Tu bodo morda kemijske analize lahko nudile nekoliko več konkretnih podatkov bodisi za bodisi proti. Na drugi strani pa bi bilo zopet potrebno rešiti vprašanje, kaj pomenijo fragmenti cinabarita, ki so najdeni v Vinči, ako cinabarit niso tu predelovali.

O razmerju rudnika cinabarita »Šuplja Stena« na Avali do Vinče bo mogoče govoriti šele, ko bo ta rudnik sistematično raziskan. Doslej pripadajo v tem rudniku najdeni kulturni ostanki samo starejšemu obdobju že metalnega časa. Glede na kose cinabarita v globljih vinčanskih plasteh bi bilo računati, da so rudnik cinabarita na Avali začeli izkoriščati že v polni neolitski periodi. Dva takšna fragmenta keramike, najdena v rudniku na Avali, ki jih omenja Milošević (WPZ 1943, str. 52), bi lahko pripadala zgodnejši periodi, verjetno pa bosta mnogo mlajša. V resnici v tem rudniku prava vinčanska keramika doslej še ni znana.

Z industrijo cinabarita veže Vasić kozmetiko in kozmetične posode, t. j. razne ritone, miniaturne posode itd. Vendar pa kolikor sploh lahko govorimo o nekakih kozmetičnih rekvizitih, ki v Vinči res niso izključeni — miniaturnih posodic grobe izdelave nikakor ne moremo razložiti kot kozmetične posode (Jonska kolonija, str. 97), ker so služile v kultne namene, kolikor niso celo otroške igrače. Ravno tako tudi drugih posod, ritonov v obliki vola, kozla, človeškega telesa, ptice s človeškim obrazom, čevlja in drugih oblik, nikakor ne moremo zaradi oblik, t. j. same po sebi in v zvezi s suponiranimi grškimi analogijami iz veliko kasnejšega časa, tolmačiti preprosto kot kozmetične posode. Še manj je pa mogoče po analogijah iz Grčije izvesti obenem tudi datacijo vinčanske naselbine, kakor to skuša Vasić (Jonska kolonija, str. 94). Tudi kulturna zveza Vinče s pokrajinami, ki so jih kasneje v Herodotovem času naseljevali Agatirsi, je razumljiva in verjetna, mogoče celo zaradi cinabarita (?), kakor misli Vasić, ter jo lahko ugotovimo po materialnih ostalinah. Toda etnično opredeljevati prebivalstvo, ki je tu stanovalo v času trajanja vinčanske kulture, danes še ni mogoče. Domneva, da so to bili Agatirsi, kakor misli Vasić zaradi svojega datiranja Vinče v VII. stoletje, je izključena. Tudi je veliko vprašanje, kateri so bili vzroki teh kulturnih stikov.

Nadaljnji pomembni skupni problem vinčanske kulture in Vinče posebej so stavbni objekti (Jonska kolonija, str. 96 in sl.). V te spadajo stanovanjske jame, stanovanjske stavbe z ognjišči,

silosi (shrambe), jame za odpadke in obrambni rovi. Nova problematika se je odprla v glavnem zaradi Vasićeve razlage takih objektov, ki je ni spremenil niti v svoji novi publikaciji. Nejasnosti pri stanovanjskih stavbah, na katere so opozorili tudi že drugi (Istoriski glasnik, 1949, 2, str. 38 in sl.), so v glavnem plod pomanjkljive objave ter napačnih zaključkov. V zvezi s tem naj omenim samo Vasićevo trditev, ki nekatere stanovanjske hiše razlaga kot grobnice (Jonska kolonija, str. 104, 134, 136, 137, 140). Primer hiše, v kateri je bila najdena velika amfora, pitos z antropomorfno predstavo, ima celo za »Heroon«. Marsikake stanovanjske hiše Vasić ni označil direktno kot grobnico, vendar pa lahko to njegovo domnevo slutimo. Seveda pa te njegove hipoteze ne slone na realni podlagi. Zanimivo, a doslej še nerešeno vprašanje, je oblika hiš, ki so v mlajših fazah imele tudi več prostorov. Garašanin je sedaj opazil, da so v nižjih, t. j. starejših plasteh, osnove hiš pravilnejše kakor v kasnejših, ki pa imajo tudi zaobljene ogle (Istoriski glasnik, 1949, 2, str. 55 in sl.). Vendar bo k reševanju problematike takih stanovanjskih hiš mogoče pristopiti šele kasneje z novim raziskovanjem. Precejšnja zmeda je nastala z jamami stebrov, ostankov nekdanjih hišnih sten, od katerih nekatere segajo zelo globoko, t. j. na mesto starejših stavb, posebno tam, kjer se vsaj delno mlajše stavbe iz višjih plasti krijejo s starejšimi iz nižjih stratumov. Tako imamo v starejših stavbah zelo često jame stebrov in brun, ki jim v resnici ne pripadajo.

Nadalje doslej ni zadovoljivo rešeno tudi vprašanje silosov, ki jih omenja Vasić in ki so bili najdeni v najnižji plasti Vinče. Prav tako ni bila doslej najdena v Vinči nobena jama za odpadke, ki pa so v kulturni plasti morale biti.

Zelo pomembna je tudi problematika grobov, na katere sem pa opozoril že v drugem članku. Ker v »Jonski koloniji Vinča« nimamo nobenih novih momentov, ne bom tega tu ponavljal (str. 186 in sl.). V resnici v vinčanski kulturni plasti nimamo grobov, kakor jih suponira Vasić, razen grobov v najnižji plasti, t. j. v stanovanjskih jamah, in verjetno latenskega groba v mlajših plasteh, ki pa so vsi skeletni. O upepeljevanju mrličev pa ni nobenega sledu. Zato tudi vse Vasićeve domneve odpadejo.

Vinčanska plastika zasluži posebno poglavje tako v vinčanski kulturi kakor tudi v obrtni umetnosti predzgodovinske Evrope. Njeno bogastvo, njena raznosterost, razvoj in kontinuiteta med starejšo in mlajšo dobo nam nudi redke vpogled v duhovno kulturo in kultno življenje predzgodovinskega prebivalstva. To podčrtava povsod tudi Vasić. Vendar pa probleme vinčanske plastike rešuje zopet na svoj način. Tudi tu je v začetku posamezne pojave pravilno tolmačil. Kasneje prihaja na

razna druga tolmačenja, ki se spreminjajo od publikacije do publikacije. Tako sodi, da ima velik del statuet maske na licu in to zaradi predelave cinabarita (Vinča I, str. 17 in sl.). V novi razpravi prav tako misli, da so mnoge statuete predstavljene z maskami na licu, toda da imajo drug pomen. Tako naj bi sedaj del statuet z maskami predstavljal nekakšne portrete pokojnikov, ker avtor misli, da je bila večina statuet najdena v grobovih (ki jih v rsnici ni). Drugi del statuet z maskami pa bi naj bil kultnega in verskega značaja in naj bi predstavljal Dioniza ter druga grška božanstva (Jonska kolonija, str. 167). Toda to je samo ena od številnih razlag raznih predstav na vinčanski plastiki. Tako je nekdam videl Vasić na glavah mnogih statuet razne čelade (konično čelado, jonsko, korintsko čelado s frontonom), a na telesu statuet tudi oklep, oziroma razne dele oklepa (Vinča III, str. XVI, in sl.). V novi razpravi izpušča marsikatera takšna stara tolmačenja in se delno vrača tudi k že nekdam izraženim domnevam, n. pr. da je konična čelada lahko pilos oziroma kapa ali pa celo atribut Dioskura (Jonska kolonija, str. 173, 181). Tudi korintski čeladi s paragnatidami sedaj pripisuje veliko manjše število primerov. Opušča pa tudi problem oklepa, ki ga je nekdam domneval (Jonska kolonija, str. 174). Nekdam je tudi v zvezi s čeladami velik del, če že ne največji del, pripisal moškim figuram, čeprav imajo jasne ženske oznake, pri katerih je posamezne detajle tolmačil, kakor n. pr. dojke, da predstavljajo dele na oklepu (Vinča III, str. XXIII). V novi razpravi večino statuet tolmači zopet kot ženske figure, kar tudi v resnici so. Pač pa mnoge sedaj zopet veže z raznimi grškimi božanstvi ali pa jih označuje kot portret pokojnika (Jonska kolonija, str. 178). Za posamezne primere, ki imajo kak poseben detajl, uporablja pa tudi še drugačna tolmačenja, ki jih tu ne mislim naštevati. Tudi te pa tolmači s pomočjo grških kultov in religije. Tako sta v Vinči najdeni dve sumarni terakoti, ki imata na licu predstavljen le nos, na glavi pa po dve izraslini v obliki rogov (volovskih rogov po Vasiću). Ker se Vasić ne more opreti na nobeno analogijo, kar je končno že zaradi sumarnosti težko, jih preprosto klasificira kot »maskirana kulturna lica iz Dionisovog kulta ili njega samog« (Jonska kolonija, str. 182).

Poleg razlage predstave in pomena statuet je Vasić vnesel novo problematiko tudi glede tehnične izdelave vinčanske plastike. Že nekdam je trdil, in ostaja pri tej trditvi tudi danes, da so mnoge vinčanske statuete izdelovali v kalupih (Vinča II, str. 141. — Vinča III, str. XIII. — Jonska kolonija, str. 164). Ti kalupi naj bi bili dvodelni in naj bi imeli dve matici, v katerih so posebej izdelovali levo in posebej desno stran, ter ju nato sestavljali. Kaže pa, da danes domneva tudi drug način izdelave,

posebno pri statuetah z maskami (?). Pri teh naj bi bila le maska, t. j. obraz, izdelana v kalupih (Jonska kolonija, str. 165). Zanimivo je, da Vasić danes za večino statuet, ako ne za vse, ne domneva več domače izdelave v Vinči, temveč se mu zde import iz Jonije. Statuete naj bi kot pomemben trgovski artikel uvažali iz Jonije ves čas trajanja te naselbine nekako do dela kulture, ki leži v globini 4 m (Jonska kolonija, str. 164 in 165). Ker bi naj sedaj te statuete bile import iz Jonije, mu je toliko lažje povezati način izdelovanja v kalupih s podobno tehniko v Grčiji, ki je bilo tu v navadi v VI. stoletju, je pa v Vinči popolnoma neznana.

Ako pregledamo tudi pri plastiki vse momente, ki jih omenja Vasić s svojim tolmačenjem, vidimo, da je tudi tu reševal vse probleme na isti način kakor pri drugih vprašanjih. Namen mu je bil tudi dokazati, da je vinčanska plastika pod klasičnim grškim vplivom, da, celo grški import — torej enaka grški drobni plastiki od VI. stoletja dalje. S tem zaključkom pa je hotel le podpreti svoje datiranje. Vendar pa v Grčiji v tem času nimamo izdelkov, ki bi bili podobni vinčanskim po tehniki ali obliki. Še manj pa moremo predzgodovinsko neolitsko plastiko vzporejati z metalnimi litimi figurami grške umetnosti, kakor to dela Vasić. V Vinči je najdena slučajno tudi svinčena kurotrofna skupina (Vinča II, str. 154, sl. 324. — Vinča III, sl. 557. — Jonska kolonija, str. 178). Vasić to skupino prav tako uvaja v plastične vinčanske izdelke, čeprav direktno ne trdi, da je grškega izvora. Ta skupina pa, tako stilno kakor tehnično, pripada veliko mlajši, t. j. rimski periodi.

Seveda pa je v vinčanski figuralni plastiki danes še cela vrsta problemov, ki jih bo mogoče rešiti šele sčasoma, nikakor pa ne tako, kakor je to storil Vasić. Predvsem danes še nimamo v Vinči točno tipološko opredeljenih statuet. To bo ena prvih nalog nadaljnjega študija vinčanske plastike, kajti vsi dosedanji poizkusi v tej smeri so nezadostni. Ako odklonimo vse hipoteze o maskah, čeladah, heroiziranih pokojnikih, portretih, raznih grških božanstvih itd., dobimo zopet glavne poteze predzgodovinske neolitske plastike tako po njeni izdelavi kakor po njenem namenu. Res je, da ima vinčanska plastika nekaj specifično svojškega, kar pa še nikakor ne opravičuje, da bi jo uvrstili v grško klasično plastiko. Da je vinčanska plastika v zvezi s pokrajinami, katere so kasneje naseljevali Grki, je dovolj razumljivo in danes tudi dokazano. Ne mislim naštevati analogij iz sosednjih sodobnih kultur, čeprav je prav v tem prava problematika vinčanske plastike. Samo tako je mogoče tolmačiti tudi razne danes še problematične pojave na statuetah. Za mnoga vprašanja dajejo tudi statuete same dovolj opore. Seveda pa tu ne gre ne za ushabeti, ne za Artemido ali Dioniza itd., temveč za

navadna ženska božanstva, ki imajo nekaj skupnega z Magno Mater, čeprav jih tudi z njo ni mogoče identificirati. Danes pač poznamo še zelo slabo verske kulte poljedelskih ljudstev, nosilcev trakaste keramike.

Še bolj zamotano pa je vprašanje vinčanske keramike. Da bi spravil tudi keramiko v zvezo z Grčijo, je Vasić tej neolitski keramiki — sicer delno posebnega lokalnega tipa, karakterističnega za vinčansko kulturno skupino — suponiral tehnike grške keramografije. Omenil sem pa že, da si Vasić tudi terminologijo izposoja iz grške keramografije. Glede izdelave je pa suponiral tako imenovani bucchero, ki naj bi bil, po njegovih besedah, iznajdba kulturnih pokrajin vzhodnih Grkov. Dalje naj bi nekatere vaze imele rdečo, mehanično uglajeno, blestečo prevleko (Slip). Druge vaze so bile zopet rdeče barvane bucchero vaze (Wash). Nekatere so izdelane v barbotinski tehniki itd. Nesporno je, da imamo v vinčanski keramografiji precej variant, ki jih pa nikakor ne moremo tolmačiti z različnimi grškimi tehnikami. Tako se n. pr. tako imenovana barbotinska tehnika (trenutno nimamo drugega boljšega izraza zanjo) v Vinči res pojavlja v stanovanjskih jamah do 8 m globine (Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1942, str. 82), kasneje pa se popolnoma izgubi. Ta tehnika pa je na lokaliteti Vinča v zvezi s starčevačko, oziroma Körös kulturo, ki je verjetno bila v Vinči predhodnik vinčanske ter ima svoje specialne odlike kakor tudi ornamentiko, ki ni niti najmanj sorodna vinčanski. Prav tako imamo v Vinči nekaj fragmentov z blestečo rdečo prevleko (?), ki je mehanično uglajena. Toda ti redki fragmenti niso domače delo, temveč import. Po fakturi pa se nekateri fragmenti odlikujejo po tem, da imajo tri plasti, od katerih je srednja sivočrna, zunanji plasti pa sta rdeče barve (na steni posode zunanja in notranja stran). Ni izključeno, da na teh fragmentih nimamo opravka s prevleko, temveč so bile vaze tako žgane. Z uglajevanjem se je pa površina nekoliko spremenila. Druga tehnika, ki jo omenja Vasić in označuje z »Wash«, mi ni jasna in razumljiva. Vasić za njo sam pravi, da se zdi kot nematerialna. Je rdeče barve in se z njo barvajo rdeče pečene posode (Vinča II, str. 20, sl. 33 a, b. — Jonska kolonija, str. 106). Toda fragmenti, ki jih omenja Vasić, nimajo nikakršne prevleke, temveč so naravno zapečeni. Bucchero posod v Vinči sploh ni, seveda, če ne bomo s tem imenom označili kratkomalo vse predzgodovinske keramike sive do črne barve, ki je uglajena. Seveda bi bilo pa treba najprej raztolmačiti pojem bucchera v predzgodovini. Vasić pri razlagi posameznih pojavov na keramiki v Vinči celo zaključuje, da prostoročno izdelane vaze v Vinči niso narejene

na lončarskem kolesu, temveč na neki bolj preprosti pripravi, ki je zamenjala lončarsko kolo. To pa zopet ne soglaša z domnevo, ki jo je izrekel na drugem mestu, da je bil namreč velik del posod importiran v Vinčo iz Grčije. Če bi res bilo tako, bi pričakovali na njih vsaj kake sledi lončarskega kolesa.

Tudi ornamentalne tehnike tolmači Vasić podobno kakor keramične. Tu so črni uglajeni »stralucido« (?) ornamenta na bučhero keramiki, ki jih veže avtor z Eginom in Rodosom (VII. stol.), čeprav sam priznava, da so bili najdeni tudi na Samosu, v Tesaliji in Beotiji v neolitskem času. Ti ornamenta so pa navadni mehanično, blesteče uglajeni trakovi na posodi, medtem ko so medprostori sicer uglajeni, toda ne blesteče. Dalje spravlja vdolbene, oziroma kanelirane ornamente v zvezo z imitacijo gub na obleki, s katerimi pa nimajo nič skupnega. Itd.

V svoji novi razpravi Vasić sedaj prvikrat imenuje bronastodobno panonsko keramiko »helenistično« keramiko, pri čemer želi dokazati, da je ta keramika veliko mlajša, kakor pa smo doslej mislili (Jonska kolonija, str. 115). Na to ga je navedlo dejstvo, da se v Vinči v mlajših plasteh nahajajo tudi že bronastodobni elementi, ki se z njegovo datacijo niso skladali. Zato je moral tudi datacijo teh elementov, in obenem tudi celih kultur, znižati.

Omenil sem samo nekaj Vasićevih mnenj o vinčanski keramiki, ki nam pa nič ne koristijo. Treba bo ponovno predelati vso vinčansko keramiko tako glede tehnike izdelovanja kakor tudi glede form in ornamentike.

Naj samo še omenim, da Vasić tudi druge momente iz življenja prebivalcev Vinče, kakor so poljedelstvo, ribolov, lov itd., tolmači s pomočjo življenja Grkov, kolikor mu ga nudijo izsledki klasične arheologije in grški viri. V ribolovu n. pr. vidi izvor za trgovino med Grčijo in Vinčo. V Vinči naj bi se »kečiga« in druge ribe lovile, solile in izvažale v grške pokrajine ali vsaj kolonije. To mu dokazujejo harpune in trnki, izdelani iz kosti in jelenjega roga, ki so sicer, kakor pravi, res primitivno izdelani, toda so vendar služili svojemu namenu (Jonska kolonija, str. 201).

S tem zaključujem sumaričen pregled razprave »Jonska kolonija Vinča«, čeprav bi se lahko zaustavili še ob mnogih drugih momentih. S to je Vasić, kakor sem že rekel, hotel dokazati, da so Vinčo ustanovili jonski kolonisti, ki so se tu naselili zaradi rudnega bogastva okolice, zlasti zaradi cinabarita in galenita in morda tudi zaradi železa ter zaradi soljene ribe. S temi artikli naj bi trgovali s svojo materino zemljo, od nje pa naj bi dobivali v zameno med ostalim posebno razne keramične in plastične izdelke in sol za soljenje rib. Začetki Vinče bi po Vasiću padali torej nekako v VII. stoletje.

Čeprav se Vasić nikjer jasno ne izraža, je vendar možno soditi, kako tolmači glede na datacijo Vinče tudi sodobne sosedne kulture. Tako je z datiranjem panonske keramike v hele-nistično obdobje dovolj jasno nakazal svojo misel o bronasto-dobnih kulturah. Tudi z nakazovanjem posameznih sorodnosti med vinčansko in drugimi kulturami, n. pr. s kulturami v južni Rusiji, Rumuniji, Ogrski itd., je možno dobiti precej jasno sliko o Vasićevem mnenju. V vseh primerih kaže, da so mu neolitske kulture nekako istodobne z vinčansko kulturo. S tem bi se zdelo, da pred vinčansko ni bilo nikakršne druge kulture, t. j. da je ta najstarejša. Ker pa po Vasiću pada Vinča šele v VII. stoletje, tudi ostalih ne bi mogli datirati pred VII. stoletje, oziroma bi morale nastati celo še kasneje. Tako bi se zdelo, da pred VII. stoletjem ni nikakršne kulture ne drugih kulturnih ostalin niti v jugovzhodni Evropi, dà, niti v srednji Evropi. Šele s prihodom jonskih kolonistov v Vinčo bi se začelo v teh pokrajinah prvo kulturno življenje.

Čeprav danes še ni izvedena niti relativna niti absolutna kronologija Vinče — samo nekaj tozadevnih poskusov imamo — vendar lahko kot pozitivno vzporedimo Vinčo s Trojo II. in z raznimi sorodnimi elementi v Mali Aziji, ki so pa paralelni s Trojo II. Ne mislim tu navajati raznih stikališč, toda omenim naj samo najpomembnejše, antropomorfnó vazo. Tako je Troja II. močna opora tudi za datacijo Vinče. Za relativno kronologijo pa prihaja v poštev cela vrsta drugih kultur, kakor Cucuteni, Vadastra, Tiška itd., da ne omenim še Tesalije, Kikladov in drugih.

Oslanjajoč se na svojo kronologijo negira Vasić predzgodovino sploh ne samo v Vinči, temveč tudi v Donavski dolini in drugod. Ni pa raztolmačil več pojavov, ki jih je treba prav tako upoštevati pri tako pomembni trditvi. N. pr.: Kako da v Vinči kot jonski koloniji nimamo v kulturni plasti niti najmanjšega primera kakega grškega predmeta? Fragment slikane vaze, ki ga označuje kot fragment jonske vaze (Starinar, 1938, str. 230 in sl., sl. 1—2. — Jonska kolonija, str. 112, sl. 15), je bil najden slučajno in ne pri izkopavanju, zaradi česar je brez pomena. Poleg tega pa to ni ne fragment jonske niti grške vaze, temveč veliko mlajši, ako ne celo recenten. Vendar pa imamo dovolj grških importiranih predmetov na ilirskem področju od VI. stoletja dalje. Omenim naj le Trebenište, Glasinac, Donjo Dolino in japonske pokrajine, ki poleg tega niso bile nikakršne grške kolonije. Kako, da ni bil v Vinči najden niti košček metala vse do mlajših plasti, ki pa pripadajo že metalnemu času? Toda poleg teh vprašanj, ki bi jih bila ogromna vrsta, je, mislim, pač najvažnejše vprašanje, kaj je bilo v Evropi pred prihodom jonskih kolonistov?

**IS VINČA A PREHISTORIC SETTLEMENT
OR AN IONIC COLONY?
(SUMMARY)**

In his most recent article about Vinča entitled »Ionic Colony of Vinča« Vasić is of the same view as was expressed in his work »Prehistoric Vinča I—IV«, namely that Vinča had been founded by Ionic colonists who had come there on account of ores being plentiful in its surroundings, first of all cinnabar and galena. As another important cause of the above mentioned colonists' arrival Vasić adds fishing, saying that the inhabitants of Vinča had been dealing in salt fish. His dating of Vinča is 7th century; and he considers also other prehistorical cultures in the neighbourhood to be chronologically parallel. In his opinion the entire Bronze Age Pannonic culture belongs to the Hellenistic period.

His conclusions have been arrived at by quite a peculiar method. He applies Greek quotations, names, analogies (?), etc. Numerous phenomena are explained by Greek cults and religion, by Greek classical way of life and habits.

In the article some most important questions are indicated which, however, were not explained as yet, e. g. the mining and metallurgy of cinnabar and the purpose thereof, the use of products of that metallurgy, etc. The absence of many elements, e. g. scoria, cinnabar colour, furnaces (those mentioned by Vasić are very questionable) show that mercury was not extracted at Vinča. Only the fragments of cinnabar, discovered in the cultural strata of Vinča, and the pottery of later periods in the cinnabar mine of Avala itself tell in favour of Vasić's view. The eventual metallurgy of cinnabar could not have taken place at the very beginning of the settlement either, but later only.

Another noteworthy problem is the one of the graves which had been mentioned in the same number of the journal prior to the publication of the »Ionic Colony«. The problems remained the same in the recent article as well. Excepting some graves in the lowest strata of the dwelling caves and probably the la Tène grave in the earlier ones there are no graves at Vinča. There are no so-called burnt graves in the settlement, despite Vasić's wish to fancy there are.

The problem of the houses at Vinča has been already hinted at by others, Vasić's dates being unsatisfactory.

Figural plastic art objects of Vinča which in Vasić's opinion were manufactured in two moulds in the way that the right and the left parts were made separately, or that the face of the statuette was made in moulds, are simply ordinary hand modelled statuettes whose single parts were made separately and then put together (legs, trunks and also heads). They were never made in moulds. To all appearance, Vasić's opinion that the statuettes must have been imported from Ionia is based on the fact that no moulds have been found at Vinča. There is no reason whatever to suppose for instance that the statuettes may represent various Greek divinities (Dionysius) or a portrait of a defunct in the shape of a mask.

The problem of pottery is complicated as well. Many vases cannot possibly have been imported from Ionia, but cannot be paralleled with bucchero pottery either. Various Vasić's »slip and wash« specimens are not clear either. A fragment of a so-called Ionic vase which has been discovered by chance is probably much later, if not recent.

The periodisation of Vinča is to be solved by comparisons with Troy II, various cultures of Asia Minor, and neolithic cultures of south-eastern Europe.

Josip Korošec.

E j n a r D y g g v e, Druga bazilika urbana s baptisterijem u Saloni. Zbornik filozofskog fakulteta, Beograd, 1948, knjiga I., str. 369—374 z angleškim in ruskim rezimejem.

Ob promociji za častnega doktorja beograjske univerze je Dyggve imel govor, ki je ponatisnjen pod gornjim naslovom. V njem je avtor, v zvezi z l. 1931 odkrito in raziskano drugo baziliko urbano z baptisterijem v Saloni, načel nekoliko zanimivih problemov, ki so pomembni tako za zgodovino Salone kakor tudi za zgodovino krščanske cerkve. Nekatere od teh problemov je skušal tudi razrešiti. Eno od teh je tudi pripadnost te druge bazilike. Prva, že poprej znana bazilika, ki je, kakor kažejo razne prezidave, tudi dalj časa služila kakor druga, je pripadala nikejski verski skupini. Po stilističnem videzu je bila sezidana nekaj pred letom 500 n. e. Od nikejske bazilike se pa ne razlikuje niti po arhitekturi niti po opremi (ograja oltarnega ikonostasa, tranzene, pluteji itd.) niti po okrasju. Niti med piscinami obeh krstilnic ni razločka. Njena konstrukcija je enaka, prvotna oblika križ. Razloček je samo v pristopu oziroma v stopnicah, ki v piscinah vodijo k bazenu. Tako ima nikejska krstilnica v Saloni stopnice na zahodu in vzhodu, druga, po avtorju arijanska, pa na severu in jugu. Trenutno pa nimamo nobenih oprijemljivih analogij za ta primer, ki je doslej osamljen. Zato ga bo treba še raziskati in ugotoviti, ali je imel kak poseben pomen v cerkvenem ritualu. Svojo hipotezo, da naj bi bila to arijanska episkopalna cerkev, opira avtor le na hierarhični strukturi vesoljne, t. j. nikejske, cerkve, po kateri dve škofiji v istem mestu nista možni. Ker spada provincija Dalmacija s Salono pod konec V. in v začetku VI. stoletja (od 481—535) pod oblast Odoakerja, takoj nato pa pod oblast Ostrogotov s Teodorikom in njegovimi nasledniki na čelu, ki so bili arijanci, pripisuje Dyggve to drugo episkopalno (?) cerkev arijancem. Podobnost oziroma identičnost obeh stavb in njunih arhitektonskih delov pripisuje avtor želji, da bi se arijanci izognili vsem zunanjim kontrastom. Tako naj bi prišlo do te sorodnosti, ki je

celo večja, kakor bi jo pričakovali pri najbolj sorodnih liturgičnih obredih.

Poleg tega glavnega problema je še vrsta drugih, ki jih avtor nakazuje in ki jih bo, prav tako kakor prvega, treba šele proučiti. Takšno je n. pr. vprašanje obreda krsta samega (ali samo s polivanjem ali s potapljanjem krščenca).

Josip Korošec.

Pripomba k članku B. Gavelle: Odnos kikaladskih idola i egipatskih ushabti figura prema vinčanskim statuetama (Prilog proučavanju vinčanske plastike). — Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu. Knjiga I. — Beograd, 1948.

V zvezi s pomenom in funkcijo kikaladskih idolov je že dokaj arheologov postavilo svoje hipoteze. Tako je tudi avtor omenjenega članka hotel ponovno načeti to vprašanje. Navajal pa je le obširno mnenje M. G. Nilssona in J. Wiesnerja, kar so v naši literaturi storili tudi že drugi (Vasić, Vinča I, str. 27 in sl.). Prav tako so tudi že poprej povezovali med seboj kikaladske idole in egipčanske ushabti figure, kar tudi avtor sam ugotavlja. Na koncu članka avtor v nekaj vrsticah omenja vinčansko plastiko v zvezi s pomenom in funkcijo kikaladskih idolov, ki jo pa časovno oddvaja od teh idolov zaradi Vasićeve datacije neolitske Vinče v VII. stol. pred n. e.

Vinčanske plastike se kljub podnaslovu ni tako rekoč niti dotaknil. Morda mu ni znano, kar je že zdavnaj ugotovljeno, da predzgodovinska plastika Vinče predstavlja simbole božanstev. Povezovanje ushabti figur s figurami, najdenimi v grobovih, bi bilo vsekakor možno, toda grobov v Vinči doslej še niso odkrili. Odnos kikaladskih idolov do vinčanskih statuet je dokazan, medtem ko slednje z egipčansko plastiko in ushabti figurami nimajo nikakršne zveze. Še bolj pa je čudno avtorjevo časovno oddvajanje vinčanskih od kikaladskih statuet. Sploh se pa iz članka ne more razbrati, kaj je avtor pravzaprav želel podati odnosno povedati.

Stanislav Jesse.

Jaroslav Böhm: NAŠE NEJSTARŠÍ MĚSTA — Praha, 1946.

Knjiga je izšla kot drugi zvezek zbirke »Razgledi po predzgodovini evropskih ljudstev«, ki jo izdaja Društvo češkoslovaških predzgodovinarjev v Pragi. Njen namen je nuditi zainteresiranim čitateljem sicer strokovno pa tudi širše razumljivo delo, ki podaja trenutno stališče predzgodovinske vede o vprašanju nastanka mest v Evropi. Čeprav ima težišče na češkoslovaških arheoloških najdbah, je vendar zasnovana v širšem